

Гура С. О., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри прикладної психології, Національний Університет цивільного захисту України
Щербина І. Є. курсант п'ятого курсу соціально психологічного факультету Національний Університет цивільного захисту України

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ У ПРАЦІВНИКІВ ПІДРОЗДІЛІВ МНС УКРАЇНИ

У статті наведені виявлені теоретичні аспекти емоційної сфери, особливості проявів домінуючих емоційних станів, фундаментальні емоції та комплекси емоцій, а також дослідження рівня емпатійних особливостей у працівників підрозділів МНС України.

Ключові слова: позитивні емоції, нейтральні емоції, негативні емоції, прояви емоцій, та рівні прояву емоцій.

Постановка проблеми. В даний час, у психологічній науковій літературі, достатньо багато приділяється уваги вивченню впливу негативних наслідків професійної діяльності на особистість сучасної людини. І перш за все, ця проблема розглядається стосовно професійної діяльності особистості на шкідливому виробництві: хімічному, металургійному, машинобудівному .

Але нас хвилює проблема що, саме стресогенні чинники, особливо - професійні, тобто що діють переважно при виконання основних обов'язків фахівця, здатні приводити до розвитку самих різних розладів - від невротичних до психосоматичних. Останні, можуть ускладнюватися «соматичними катастрофами» (інсульт, інфаркти і тому подібне), бути причиною смерті або інвалідації.

Професійна діяльність працівників МНС пов'язана з неминучими емоційними та етичними перевантаженнями. Це є основою для виникнення так званих професійних особистісних деформацій – таких як синдром емоційного вигорання, аддиктивна поведінка у вигляді трудолізму, моббінгу, суб'єктивного моббінгу, зловживання психоактивними речовинами (переважно – алкоголем) тощо. Останні, у свою чергу, є психологічним ґрунтом для розвитку різних психосоматичних та невротичних розладів, а також алкоголізму. Окрім шкідливих для здоров'я наслідків вказані процеси можуть приводити до

професійної дезадаптації та функціональної деградації як окремих фахівців, так й цілих колективів.[3]

Звідси вимоги, що пред'являються до емоційної сфери працівників МНС, досить суперечливі. Разом з емпатійністю рятувальники повинні бути та емоційно стійкими. Як надмірна емоційність, так і емоційна загалюваність можуть бути перешкодою для здійснення чітких та швидких дій в умовах нестандартних, екстремальних ситуацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ряді досліджень отримані докази того, що вираженість тих або інших емоційних властивостей особистості може впливати на професійне самовизначення. У роботах деяких авторів було виявлено, що індивіди, які володіють лабільністю емоцій, виявляють цікавість до професій типу «людина–людина» і «людина – художній образ»; які володіють емоційною чутливістю – до професій типу «людина–природа», а що володіють стабільністю емоцій – до професії типу «людина–техніка» та «людина – знакова система».

Вивченням емоцій, емоційних станів та відчуттів займалися такі вчені як: Р. Вудворд, Д.Ліндсей, П. Фресс, П.М. Якобс, П.М. Симонов, Н.Н. Ланге, Л.І. Куликів, Дж. Уотсон, М.А. Іл`ін, Ф. Крюгер, Э. Фромм, А. Веллек, Н.М. Трунова, Т. Браун, Д. Стюарт, І. Додонов, П. К. Анохін, та ін.

Постановка завдання. Завданням даного дослідження є аналіз теоретичних підходів з даної проблеми, визначення рівня домінуючих позитивних емоційних станів, дослідження рівня емпатійних особливостей працівників МНС.

Виклад основного матеріалу. Емоції – неодмінні компоненти життєдіяльності, могутній засіб активізації сенсорно-перцептивної діяльності особистості. Емоції та почуття – це своєрідні стани психіки людини, які залишають свій слід на все життя, діяльність, вчинки та поведінку людини. Якщо емоційні стани контролюють в основному зовнішню сторону поведінки та психічної діяльності, то почуття впливають на зміст та внутрішню сутність переживань, які зумовлені духовними потребами людини.[8]

У теорії діяльності вони визначаються, як відображення відношення результату діяльності до її мотиву. Якщо з погляду мотиву діяльність успішна, то виникають позитивні емоції, якщо не успішна – негативні. Емоції виникають лише в зв'язку з такими подіями або результати дій, що пов'язані з мотивами. Якщо людину щось хвилює, значить, це пов'язано з її мотивами.

Знак емоційного реагування. По тому, які переживання є у людини емоційне реагування наголошується знаком «+» або «-». Слідують, проте відзначити, що це ділення багато в чому умовно і, не відповідає позитивній або негативній ролі емоцій для даної людини в конкретній ситуації.

Складність класифікації емоцій полягає і в тому, що, з одного боку, важко визначити, чи є емоція, що виділяється, дійсно самостійним виглядом або ж це позначення однієї і тієї ж емоції різними словами, а з іншого боку, чи немає нове словесне позначення емоції лише віддзеркаленням ступеня її вираженості.

Тому К. Ізард вважає, що замість того щоб говорити про негативні та позитивні емоції, було б правильніше вважати, що існують такі емоції, які сприяють підвищенню психологічної ентропії, і емоції, які, навпаки, полегшують конструктивну поведінку. Подібний підхід дозволить нам віднести ту або іншу емоцію в розряд позитивних або негативних залежно від того, яку дію вона надає на внутрішньоособові процеси і процеси взаємодії особистості з найближчим соціальним оточенням при урахуванні більш загальних етологічних і екологічних чинників.[1]

Позитивними або негативними бувають не емоції, а їх вплив на поведінку і діяльність людини, а також враження, яке вони проводять. З погляду П.Симонова, нервові механізми позитивних емоційних реакцій складніші і тонші, чим негативних. Він вважає, що позитивні емоції мають самостійне значення, тобто роль «позитивних» емоцій відмінна від ролі негативних емоцій. Найважливіша роль позитивних емоцій - активне порушення спокою, комфорту, знаменитого «урівноваження» організму із зовнішнім середовищем.

Негативні емоції, як правило, забезпечують збереження того, що вже досягнуте еволюцією або індивідуальним розвитком суб'єкта. Позитивні емоції

революціонізували поведінку, спонукаючи шукати нові, ще не задоволені потреби, без яких немислима насолода.

Позитивні емоції можуть бути обумовлені примітивними, егоїстичними, соціально неприйнятними потребами. У подібних випадках ми, поза сумнівом, віддамо перевагу таким негативним емоціям, як тривога за долю іншої людини, співчуття до тих, що потрапили в біду, обурення несправедливістю. Соціальну цінність емоцій завжди визначає мотив, що викликав її до життя.[2]

Без позитивних емоцій, важко собі уявити ті форми освоєння дійсності, які не продиктовані безпосереднім утилітарним ефектом: гру, художню творчість і сприйняття витворів мистецтва, теоретичне пізнання. Варто відзначити, що в цих областях діяльності людини спонукаючий вплив «негативних» емоцій нікчемний, якщо воно взагалі є.[5]

Думки вчених про значення емоцій і виконуваних ними функціях розходяться. Проте безперечна головна функція емоцій - їх участь в управлінні поведінкою людини В процесі розвитку людини склалися системи позитивних, нейтральних і негативних емоцій.

Позитивні емоції: задоволення, радість, захоплення, тріумфування, гордість, захоплення, самовдоволення, упевненість, задоволеність собою, пошана, довіра, симпатія, ніжність, любов, подяка, спокійна совість, полегшення, безпека, злорадність і ін. Позитивні емоції (відчуття радості, що супроводжуються появою) грають величезну роль в життя людини, як життєвий стимул, регулюючий поведінку і діяльність.[4]

Позитивні емоції важливі для збереження високої працездатності і здоров'я людини.

«Радість, роблячи нас чутливими до кожного биття життя, до кожного враження буття, байдуже як до фізичного, так і до морального, розвиває, укріплює тіло», - говорив І.П.Павлов. Відомо, що позитивні емоції виникають досягши мети, задоволенні потреби, рішенні задачі.[12]

Чим важче завдання, складніше мета, сильніше потреба, тим вище ступінь стану напруги і тим сильніше позитивна емоція, що виникає при знятті або

зменшенні ступеня цього стану. Саме тому людина нерідко викликає у себе короткочасно навіть III ступінь стану напруги з тим, щоб, знімаючи її відчутти найвищу радість. Таким чином, задоволення будь-яка з потреб людини викликає радість тим більшу, чим інтенсивніше виражена мотивація.[7]

Робота в підрозділах МНС є тією сферою професійної діяльності людини, де переважають негативні емоційні стани. Службова діяльність особового складу підрозділів МНС пов'язана з підвищеною відповідальністю, високими психічними та фізичними перевантаженнями, роботою в екстремальних умовах. Хронічно напружена психоемоційна діяльність співробітників часто приводить до професійної деформації особистості, зокрема, до розвитку таких несприятливих психічних станів, як тривога, фрустрація, агресія, ригідність, самотність, депресія.

Потерпілі чекають від працівників МНС співчуття, дбайливості, що вимагає прояву емпатійності. Тому вважається, що для роботи у сфері МНС, як і в інших соціономічних професії, повинні йти люди з високим рівнем емпатії. Разом з цим рятувальника характеризує здатність легко долати неприємні враження та швидко реагувати в складних, екстремальних ситуаціях.

Не можна не враховувати й того, що безпосередньо рятувальники та інші працівники МНС, які беруть участь в ліквідації надзвичайних ситуацій, що постійно стикаються із стражданням людей, вимушені споруджувати своєрідний бар'єр психологічного захисту від потерпілих, родичів загиблих ставати менш емпатійними, інакше їм загрожують «емоційне вигорання», стреси та навіть невротичні зриви. Тому ми вважаємо за необхідне дослідити стан та рівні позитивних емоцій у працівників МНС.

В запропонованому нами досліді брали участь працівники Вовчанського РВ Головного управління МНС України в Харківській області.

В кількості 41 осіб (за списком 69), що складає 59,4 % особового складу. Для досягнення поставлених нами задач особовий склад ми поділили на дві групи. Перша кількістю 20 чоловік, до якої увійшли працівники, які не приймають прямої участі в ліквідації екстремальних ситуацій, тобто

начальницький склад та особами, які пов'язані з адміністративними аспектами професії рятівника. Друга група кількістю 21 чоловік, до складу якої увійшов безпосередньо рядовий склад СДПЧ-47 міста Вовчанська, Харківської області.

Віковий склад випробовуваних від 23 до 47 років. У дослідженні брали участь чоловіки. Для досягнення поставленої мети ми використовували опитувальники, тестові матеріали. Для проведення тестування були обрані наступні методики: методика виявлення домінуючих емоційних станів «Чотирьохмодальносний емоційний опитувальник Л.А. Рабіновича», методика «Шкала диференціальних емоцій (ШДЕ)» та методика «Діагностика рівня емпатії» И. М. Юсупова.

Наше емпіричне дослідження було проведено у декілька етапів. На першому ми запропонували випробуваним опрацювати тестові завдання для виявлення емоційного стану. Другим етапом роботи було проведення з кожною групою окремо психологічної програми. І нарешті, на третьому етапі, ми знову запропонували опрацювати тестові завдання, які ми використовували на першому етапі роботи для перевірки емоційного стану працівників підрозділів МНС. Цей прийом дозволив нам детальніше розкрити проблему прояву позитивних емоцій у працівників підрозділів МНС України.

Отримані результати тестування за методикою «Чотирьохмодальносний емоційний опитувальник Л.А. Рабіновича» надають можливість виявити рівень домінуючих станів випробовуваних.

За умовами даної методики ми змогли виявити наступні емоційні переживання: радість, гнів, страх та печаль. Враховуючи мету та завдання роботи ми аналізуємо прояв такого емоційного переживання, як радість, між групами. Бо радість - це позитивно забарвлена емоційна реакція.

Результати наведені в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Результати розрахунків рівня домінуючих станів працівників СДПЧ-47 м. Вовчанська. (%)

Рівень радості	1 група	2 група	ϕ	P
Низький	10	19,04	0,82	-
Середній	60	42,8	1,10	-
Високий	30	38,09	0,51	-

За результатами виходить, що в групах переважають високий та середній рівень емоцій – радості, майже 90% у 1 групі та 80,9% у 2 групі. Це свідчить про те що у працівників домінує позитивна емоція – радість, і це впливає на виконання професійної діяльності. З таблиці 1.1. , що достовірних відмінностей в групах випробовуваних не спостерігається. За критерієм Фішера жодна із цих відмінностей не має статистичної значущості, тобто вони можуть бути обумовлені випадковими чинниками або обставинами.

Серед випробовуваних першої групи переважають випробовувані у яких середній рівень радості. Таких випробовуваних в групі налічується 12 осіб (це 60 % із загального числа випробовуваних в 1 групі), у 2 чоловіка випробовуваних був виявлений низький рівень радості (це 10% з загального числа випробовуваних 1 групи) і у 6 чоловік (30 відсотків) випробовуваних був відмічений високий рівень радості, як позитивної емоції.

У другої групи, за результатами проведеної методики також переважно середній рівень радісних емоцій. Таких випробовуваних за результатами дослідження налічується 42,8 % (це 9 чоловік із загального числа випробовуваних 2 групи). На низькому рівні знаходяться 19,04 % випробовуваних (це 4 чоловіка із загального числа випробовуваних 2 групи), і на високому рівні прояву радості відмічено 38,09 % випробовуваних (це 8 чоловік із загального числа випробовуваних).

Людина, яка має високий або середній рівень радості характеризується сильною потребою в активних діях та рухах. В стані радості людина часто жестикулює, радісно викрикує, гучно сміється, здійснює швидкі та енергійні дії. Підвищена активність пов'язана в неї з почуттям сили, вона відчуває себе легко. Багато та живо розмовляє, швидко приймає рішення, продуктивно

виконує свої професіональні обов'язки, в її свідомості виникають оригінальні, креативні думки та яскраві образи. Обличчя стає живим та випромінює радість.

Методика «Шкала диференціальних емоцій (ШДЕ)» надає можливість оцінити рівень прояву індивідом фундаментальних емоцій та комплексів емоцій. За умовами запропонованої методики ми можемо порівняти суми балів з кожної емоції виявивши переважаючу емоцію в даний момент (по першій шкалі) та частоту її прояву (по другій шкалі). Так, як і в першій методиці ми вирішили представити результати тільки «потрібних» нам (позитивних) емоцій.

Результати розрахунків по виявленню переважаючої емоції в даний момент (перша шкала) та частота її прояву (друга шкала) представлені в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Результати обчислень по виявленню переважаючої емоції в даний момент та частота її прояву у працівників СДПЧ-47 м. Вовчанська. (%)

Емоція	Рівень прояву емоції	1 група		2 група		φ		P	
		1 шк.	2 шк.	1 шк.	2 шк.	1 шк.	2 шк.	1 шк.	2 шк.
Цікавість	Низький	10	20	23,8	19,0	1,19	0,07	-	-
	Середній	55	60	33,3	33,3	1,40	1,72	-	-
	Високий	35	20	42,8	47,6	0,51	1,96	-	-
Радість	Низький	15	5	14,2	9,5	0,07	0,56	-	-
	Середній	35	40	47,6	38,0	0,88	0,13	-	-
	Високий	50	55	38,2	52,3	0,75	0,05	-	-
Подив	Низький	25	15	33,3	33,3	0,03	1,38	-	-
	Середній	45	75	33,3	28,5	0,76	3,08	-	-
	Високий	30	10	33,3	38,0	0,22	0,68	-	-

За результатами, які представлені в таблиці 1.2, ми можемо зробити висновок, що достовірних відмінностей в групах випробуваних не спостерігається. За критерієм Фішера жодна із цих відмінностей не має статистичної значущості, тобто вони можуть бути зумовлені різними факторами та обставинами середовища. Не слід забувати, що великий вплив на результати дослідження мають і настрої випробуваних, і їх самопочуття. Також, ми можемо припустити, що деякі з учасників групи мали за мету показати ті результати, які можуть бути позитивно оцінені або бути схваленими колегами та експериментатором. Інакше кажучи, вони хотіли показати соціально вигідні результати. Але це лише припущення, бо ми не виявили значимих відхилень від умов методики.

Якщо людина проявляє подив, то перш за все він затримує розвиток думки і звідси випливає, що подив несе не є позитивною емоцією, але надалі саме подив допомагає приливу думок, нових ідей та оригінальних рішень і тому становиться позитивним.

Що стосується членів колективу, які визнали низький рівень подиву то їх можна віднести до трьох видів людей, які можна сказати, стійкі до прояву цього почуття. По-перше це ті, які настільки захоплені своїми справами, що мало цікавляться оточуючим їх світом. По-друге, це ті в кого багато різноманітних знань та вмінь і їх рідко можна здивувати. І по-третє, до цієї категорії людей відносяться ті, які знають все зверху, але ті, як вони думають, можуть все пояснити.

Для вивчення рівня емпатії у працівників підрозділів МНС України нами була використана методика «Діагностика рівня емпатії» І. М. Юсупова.

Результати розрахунків приведені в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Показники рівнів емпатії у працівників СДПЧ-47 м. Вовчанська (%)

Рівні емпатії	1 група	2 група	φ	p
Дуже низький	-	-	-	-
Низький	10	14,2	0,41	-

Середній	20	14,2	0,49	-
Високий	50	52,3	0,14	-
Найвищий	20	19	0,07	-

За критерієм Фішера жодна з вказаних відмінностей не є статистично значущою.

Звідси випливає, що використання методики «Діагностика рівня емпатії» І. М. Юсупова, допомогло встановити, що між першою та другою групами не має значущих відмінностей за показниками рівня емпатії.

Серед випробуваних першої групи були виявлені такі результати: до найвищого рівня емпатії відносяться 20% (4 чоловіка із загальної кількості випробовуваних). До високого рівня емпатії відносяться 50% (10 чоловік із загальної кількості випробовуваних). Середній рівень емпатії за показниками займають 20% випробовуваних (4 чоловіка з першої групи випробовуваних). На низькому рівні проявів емпатії відмічено 10% (2 чоловіка із загальної кількості випробовуваних). На дуже низькому рівні емпатії не відмічено жодного випробовуваного.

За результатами інтерпретації тестового матеріалу представників другої групи було виявлено, що на найвищому рівні 19 % (4 чоловіка), на високому 52,3% (11 чоловік), на середньому рівні 14,2 % (3 чоловік) та на низькому відмічається 14,2 % (3 чоловіка) випробовуваних. На найнижчому рівні, як і першій групі випробовуваних, не відмічається жодного члена колективу.

Працівникам підрозділів МНС, які відзначаються на високому та на дуже високому рівні емпатії притаманні такі риси: проникнення – відчуження в переживання іншої людини; переживання тих же емоційних станів, що відчуває інший, через ототожнення з ним; переживання власних емоційних станів у зв'язку з почуттями іншого. Також слід зазначити, що рівень емпатії значно зростає з поглибленням життєвого досвіду, та емпатія легше реалізується при схожості поведінкових та емоційних реакцій суб'єктів.

Висновки. Теоретичний аналіз літератури з проблеми прояву позитивних емоцій дає нам змогу стверджувати, що емоції та почуття – це своєрідні стани

психіки людини, які залишають свій слід на все життя, діяльність, вчинки та поведінку людини. Якщо емоційні стани контролюють в основному зовнішню сторону поведінки та психічної діяльності, то почуття впливають на зміст та внутрішню сутність переживань, які обумовлені духовними потребами людини.

Емоції відіграють надзвичайну важливу роль в житті людини. Під впливом емоцій змінюється діяльність органів кровообігу, дихання, залоз внутрішньої секреції та ін. Під впливом негативних емоційних станів у людини можуть розвиватися різноманітні хвороби. І навпаки, існує багато різних прикладів коли під впливом емоцій прискорюється процес одужання. В цьому проявляється регуляторна функція емоцій та почуттів. Емоції та почуття також задіяні в регуляції поведінки людини в цілому.

За допомогою проведеного дослідження стану та рівня емпатії у працівників підрозділів МНС ми виявили: що на найвищому рівні 19 % (4 чоловіка), на високому 52,3% (11 чоловік), на середньому рівні 14,2 % (3 чоловік) та на низькому відмічається 14,2 % (3 чоловіка) випробовуваних. На найнижчому рівні, як і першій групі випробовуваних, не відмічається жодного члена колективу.

Отже 85,5% опитаних мають виражений рівень емпатії, що говорить про задовільний стан емоційних переживань досліджуваних.

В результаті проведеного дослідження ми виконали поставлені завдання й пришли до висновку що піддослідна група працівників МНС має переважно позитивні емоції, що дозволяє відповідно ставитись та виконувати професійні дії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Изард К. Психология эмоций. - СПб.: Питер, 2000.
2. Ильин Е. П. Психология воли. — СПб.: Питер, 2000.
3. Малкина-Пых И.Г. Экстремальные ситуации. Справочник практического психолога. - М., 2006.
4. Никольская И.М. Психологическая диагностика, коррекция и профилактика патогенных эмоциональных состояний у младших школьников: Автореф. дис. ...канд. наук. - СПб., 2001.

5. Пинигин В.Г. Возрастные изменения эмоциональных свойств личности // Ананьевские чтения-2001: Тезисы научно-практической конференции. - СПб., 2001.
6. Пичугин В. «Эмоциональная устойчивость, техники развития» Источник: <http://nlplife.ru>
7. Психология эмоций: Тексты. — М., Эмпатия (К. Роджерс)М., -2001
8. Психология индивидуальных различий/Под ред. Ю.Б. Гипперейтер и В.Я. Романова. – М, 2000.
9. Evans, Dylan, 2004. “The search hypothesis of emotions,” in *Evolution, Rationality and Emotion* , ed. D. Evans and Pierre Cruse. 179–191. Oxford: Oxford University Press.